

“MOSKOVCHI BOY TA'RIFIDA”, “HAJVI VIKTOR BOY”, “VOQEAI VIKTOR” ASARLARIDA URG'U BERILGAN IJTIMOYIY-IQTISODIY VA SIYOSIY HOLAT

Hamroyeva Sevinch Hamroyevna

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti

Moliya va Buxgalteriya hisobi fakulteti

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi

2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada “Moskovchi boy ta'rifida”, “Hajvi viktor boy”, “Voqeari viktor” asarlarida urg'u berilgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy holat haqida fikrlar keltirilgan va adibning asar orqali yetkazmoqchi bo'lgan tushunchalari yorqin ochib berilgan.*

Shoir o'zbek adabiyoti tarixida ijtimoiy-siyosiy hajviyotning asoschilaridan biri bo'lib maydonga chiqdi. Uning qator hajviyalarini shu yo'nalishning yetuk namunalari sirasiga qo'yish mumkin. “Tanobchilar”, “Voqeari ko'r Ashurboy hoji”, “Moskovchi boy” kabi hajviyalarida mustamlaka tuzumi uchun xos bo'lgan hayotiy mavzular – jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, tabaqalanish, hukmron adolatsizlik kabi juda jiddiy masalalar tahlil etildiki, bu Muqimiy hajviyotining siyosiy yo'nalishi va g'oyaviy kamolotidan guvohlik beradi. Bu jihatdan Ashurboy Hojining og'ir jinoyati haqidagi hajviyadan shoirning jiddiy siyosiy umumlashtiruvchi xulosasi diqqatga sazovor:

MOSKOVCHI BOY TA'RIFIDA

Hikoyat qilay, turfa davron ekan,
Xaloyiq hama mahv-u hayron ekan.
Chiqib yangi maskovchidin boylar,
Sinar o'tmayin ba'zisi oylar.
Xususanki eshoni Hodixo'jam,
Yo'q og'zida qarzini vahmida nam.
Kerak bersa Maskovga bir lak, qani,
Bitib va'dai pul, (o'zi mo'ltani).
Der ermishki, o'rusga nisfin beray,
Kelar yilga yarmiga muhlat so'ray.

Qachon bo'lmagan gap qabul aylasin,
Muqarrar degaykim, pechat boylasin.
Muning ustiga qarzidur Andijon
Kim, o'z xalqidin — barchadin bu
yomon.
Bu ham qirq ming so'm emish, dedi
qarz,
O'tub va'dasi bersalar vaqti farz.
Netarmiz, debon qistamas el pulin,
— Berurmen, — desa, — so'miga o'n
tiyin

Ushbu asardagi asosiy hodisalar shunday boshlanadi: Jabr-zulum avjiga chiqqan bir vaqtda Hodixo'ja ismli boylardan biri, aholidan soliq olib Rossiya hukumatiga yig'ib berish bilan shug'ullanadi.

Chunonchi xo'jam, Poshshoxo'jani

Chu Maskov yuborgan bilan mol qani?

Fabrikantlar va'daga molini
Berishmay, dedi, yig'lab ahvolini.
Borib mol uchun, mol ololmay kelish
Yomon, ahli tujjorga mushkul ish.
Olib sulsini aqchasin xo'jayin,
Berib mol kontorga qildi tayin.
Olay desa, kontorda yo'q bir baqar,
Desa olmayin, ul zakolat kuyar.
Bu savdo bilan boshida kechqurun,
Borur ko'he yo orqadin, yo burun.
Qochib ketdi machchoyilar aksari,
Borib shulki yurtiga ta'kidlari:
— «Saroyeki, o' boshadash, zinhor,
Daronjo marav memuri, ey tabor»1.
Saroy egasi kambag'al Bobojon,
Ko'rar tojike yo'q, bo'lur toza qon.
Ochilgach kelib ertasi hujrasi,

Qilur jang-u janjol har ertasi:
— «Ko'chatakka yuk deb, malay
saqlasam,
O 'ziga degay, ishlaturlar akam».
O 'risga ijora qo'yib zovutin,
Borur erdi ishlik bo'lib, chiqti kun.
Chiqib qochdi bir-bir hama mardikor,
Kupes qoldi bu sirga hayron-u zor.
Topib mardikorini — «Seychas yuring,
Pojalista, — der edi, — emdi turing».
Dedi: — «Har kun bersang o'n so'm
ham,
Borilmaydi, qo'y zovutini, xo'jam».
Dubora yana bordi bir ishga shul,
So'kib: «Net, — dedi, — kelma durrak,
poshyol!»

Mazmuni. Agar o sha tomonlarga borib qolsangizlar, zinhor uning saroyiga (zavodiga) tushmanglar, chunki, ey qadrdonlar, siz u yerdan tirik chiqmaysizlar.

Xo'qand ichra essizgina havlilar,
Kelib ikki ming aqchaga sotdilar.
Olur erdi uch-to'rt mingga, qarang,
Netar bo'lsa qarziga o'lguncha tang?
O 'zi oqshom havlisida, har kimi
Ko'rar keldi eshon, qochar odami.
Agar borsalar qaysi hammomga,
Chiqar xodimiylar qochib tomga.
Sabab so'rdi hammomchi qochqonidin,
DediJarki: «Biz kechtuk ehsonidin...»
Berib arza ma'murga: «Ey hokimim,

— Dedi, — bor to'qqiz yuz oltmish
so'mim».
Olib buyruq otig'a Xayrullaxon,
Shariatga qamtu o'turgan zamon,
Kelib qoldi o'ziga nogah qasam,
Sariq bo'ldi yolg'onlig'i muttaham.
Qizini olib go'rkavi sho'rlik,
Turushlik tushib, boimadi jo'rlik...
Dedi oh urib: «Bo'lsa er holi bu»,
Fig'onidin el ichra tushdi g'ulu.
— «Darig'oki, baxtim qaro bo'masa,
Senga tushmas erdim, xudo urmasa».

O'sha davr mahalliy amaldorlarining hattoki oilasi ham peshonasi sho'ri ekanligi haqida nolishini ajib uslubda shoir ifodalab bergan.

Chiqib ichlarida nihon qotishib,
Bazo'r qo'ydi hamsoyalar bosishib.
Vale rastada savlatin ko'rsangiz
Kim, arziydi shayxi zamon bilsangiz.

Ot ustida mardum qilurlar gumon,
Mudarrislari «Beg»ni, deb Tosh eshon.
Amoma boshida, safid jomalar,
Xayol aylagaysizki allomalar.

Qilib muxtasar, so'zni qildim tamom,
Malolovar o'lg'ay cho'zilgan kalom.
VOQEAI VIKTOR
Eshit, turfa so'zlar hikoyat qilay,
Hikoyat agarchi shikoyat qilay.
Janobi o'shal Hodi Xo'ja eshon,
Olur o'zlarin ag'niyoi zamon.
Xayolida Xo'qonda diydur: «qani,
O 'zumdan bo'lak xo'ja sayyid, g'ani?»
Berib oqcha Viktorga o'n yetti ming,
Oxu qon bilan ichlaridan yiring.
Qilib maxfi eldin pulin qistag'ay:
— Sango manda jon oshnosi, — degay.
Chunonchi bu yil Andijon odami
Hayon ayladi sandin o'n ming kami.
Olib baski yetti yarim paxtani,
O 'n ikki yarimg'a itardi sani.
Ba va'da ipak olibon sanga man,
Bahosida bergan edim tan ba tan.
Bo'naklami bir so'mig'a o'n baqar
Berilganda ham shulki haqqing ketar.
Kelib tushtilar boylari Andijon,
Afandimni havlisida mehmon.
Muqarrarki, hojim sanga uchragay,
Alar oqchasi vajhidin so'zlagay.
Kelib bo'sh afandig'a sen zinhor,
Butun bermag'il pullarin zinhor.
Berib ko'nduray bir so'mig'a yarim,
Charokim o'zimni tug'ushkonlarim.
Biri xolabachcham, birisi akam,
Kichigi ukam, mo'ysafidi dadam.
Xatim ko'zga surtib qilishgay tumor,
Qabul aylagay manda deb ixtiyor.
Degaylar: ishim bor, ketay, bormu may?
Yomon diqqat o'ldim bukun oz ichay.
Ko'tarilsa shoyad ko'ngildin g'ubor,
Vale kimsag'a qilmag'il oshkor.
Birov ichkanim bilsa yaxshi emas,
Icharmanda bo'lsang kishiga demas.
Ko'ngullar tilab sanga derman sirim,
Degaylar meni barcha mardum: pirim.

Shariatda mayki, bilurman, harom,
Kishi bilmagay deb, budur iltijom.
Qilib ichkilik du-badu yoshirin,
Ketar chog'da havlisig'a kechqurun.
Degaylar Karim oxunum mehmon,
Borur bu kecha odaming bir zamon.
Samovar qo'ysun, deb olib ketib,
Eshik, teshik-u darchani berkitib...
Bir oqshom edi: «bor!» dedi, bormadi,
Beri qildi Oxun boshin yormadi.
To'lib o'pkasi yigiabon zor-zor,
Dedi: «Muncha oxir deding, — bor-bor.
Eshikingda qo'ysang agar ot boqay,
O 'lumga buyursang boshim-la chopay.
Borib qay kecha bo'ldi korim tamom,
Tomog'imdan o'tmas hanuz ham taom...
Javobimni berg'il, agar bor desang,
Yuray yoki qo'y bormag'il, bor desang».
Eshitkach Oxun ushbu hangomani,
Olib boshga qotti kulib jomani.
O 'tib buyla pinhon qiziq mojaru,
Uruslarga bo'ldi magar bir balo:
Bu ham sindi nogoh Laxtin sabil,
Berishtimu bilmamki bir-birg'a til.
Yig'ildi tamomi puli borlar,
Qilib jonlarig'a bu g'am korlar.
Demang ushbu so'zlami siz o'truk,
O 'tuz ikki oyg'a olishti suruk.
Xabar do'g'ma berdi puldor kelib,
Olur eski veksilni yangi qilib.
Bo'shon bist hazor oqchag'a begumon,
O 'n ikkiga veksilni yangilagon;
Sakiz mingig'a o'zi maxfi borib,
Bo'nak yangilab keldi charchab-horib.
Bu ishga jamii tijoratchilar,
Dedilarki, devona — Majnun magar.
Bu asnoda topdi Musajon shikast,
Qilib gardi nakbat yuzig'a nishast.
Puli bor edi ming so'm munda ham,
Urusdin yomon muncha chekdi alam.
O 'shal oqshomi uyqusi kelmadi,

Nihon dard-u so'zi kishi bilmadi.
Dedi uchrab o'tkanda Mavlon aka:
«Siza iltimosim bu kim: jon aka,
Olib bersangiz oqchami olti ming,
Boring besh yuzini o'zingiz oling!»
Dedi boyki: «Andin pul olmoq qiyin,
Busotida anqo erur bir tiyin.
Agar yetsa edi unarga ko'zim,
Olur edim awal pulimni o'zim».
Yo'liqti bu o'tib, kelib Rudnik,
Debon: «Nu, davay idras» olib ilik.
Musajonga «Aqchang, — dedi, —
qancha bor?»
Dedi: «Bir ming uch yuz va olti hazor».
Bu so'z ham, deyin, qolmag'ay to nihon,
Kelib Qosimi suyidin Andijon.
Dedikim: «Qani uch mingimni bering,
Va garna shariat desangiz yuring!»
Iki mingchani oldi, bir mingini,
Tushib o'rtasig'a og'o-yu ini;
Otang yaxshi deb yelkasiga qoqib,
Xalos ettilar otka zo'rlab toqib.
Bu ham borki, o'gii edi chitfurush,
Do'konini berkitdi, deb, «qildi kush».
Xo'qand oldurub keldikim mol olib,
Beray yig'lamay borib, o'ltur solib;
Kishi bermadi va'daga molini,

Kafil nusrat oldi juhud sholini.
Qilib mehmon non-u choyi bilan,
Jo'natti yahudini boyi bilan.
O'tib so'mi bir ming, yoqib jonni ham,
Ololmay baholab, olindi gilam.
Okosini o'g'lin yana dam-badam,
Yubormoqchi Maskovga — yo'q bir
diram...
Putin olti tiyindan qaror ayladi,
Bo'lush oqchasini shumor ayladi.
Giloba berib uzdi qiymat baho,
Olib surdilar ko'zga aylab duo.
Kelib kimnikim oqchasi bor edi,
Unish bir so'm o'lguncha dushvor edi.
Agarchand narxi ziyod o'lsa ham,
G'animat ko'rib oldilar besh-u kam.
Agar qistasa qarzlar aqcha yo'q,
Va lekin bu yanglig' toroqo-turuq;
Sonur o'zlarin Xo'ja Ahrori vaqt,
Piyoda jilovida iqbol-u baxt...
Agar xayrdin so'zlasa har kishi,
Urarkim, sinar o'ttuz ikki tishi.
Gado qo'lida ko'rsa nogoh non,
Degay: — «Bergan odam emas
musulmon!»
Qilay man ham emdi so'zimni tarnom,
Malolovar olg'ay cho'zilgan kalom.

Asarning jozibadorligi shunqaki Moskovchi boy ta'rifi haqidagi asar bilan mazmunan davomiylik vazifasini bajarayotganidadir. Aslida yuqoridagi asarlar minglab insonlardan yig'ilgan tanob, soliqlarning pullari omonatga xiyonat qilmagan holda chor amaldorlarning aynan o'ziga yetkazilganmi yoki yo'qmi haqida shubha - gumonlarning jamlanmasidir. Zero, Muqimiy bobomiz ta'riflaganlaridek omonatga xiyonat qilmagan holda odil bo'lishimizga chorlamoqdalar.